

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית
מאת מרן הראשון לציון
הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' יתרו תשע"ט | גליון מס' 120

כתיבה ועריכה: הרב יצחק קורלנסקי

כיצד מברכים על ברקים ורעמים?

סמיכת הברכה לשמיעה ולראיה | האם 'תוך כדי דיבור' הוא לעיכובא? | האם נכון המנהג שלא לברך בשם ומלכות? | באיזה ספר נדפסו הלכות בניגוד לדעת מחבריו? | טעם החילוק בנוסח הברכות | מה מברכים על ברק ורעם הבאים כאחד?

אמנם יש אומרים שכל מה שאמרו בירושלמי שאם יכול לברך תוך כדי דיבור יצא ויברך, אינו אלא לכתחילה, שיש להסמיך הברכה למה שראה ומה ששמע כל מה שאפשר, אבל לעולם יכול לברך על הברקים ועל הרעמים גם לאחר כדי דבור, כן כתב הט"ז (סי' רכז סק"ב) ובמגן גבורים (סימן סו סק"ג). אלא שמדברי הראשונים (ובפרט בדברי השבלי הלקט) וכל האחרונים הנ"ל, נראה שאין לברך ברכות אלו אלא תוך כדי דיבור מראיית הברק או שמיעת הרעם. וכן כתב בביאורי הגר"א (סימן מו סק"ה), וכן פסק במשנה ברורה בשער הציון (סי' יז), דספק ברכות להקל.

המתעורר משנתו לקול הרעמים

השומע קול רעמים בהיותו ישן על מיטתו, והתעורר משנתו, אם יקום ויטול ידיו כדי לברך 'שכוחו וגבורתו מלא עולם', כבר יעבור זמן 'תוך כדי דיבור', או שיש לו טורח לקום באישון לילה, ואם יקום יקשה עליו לחזור לישן, ולכן ישפושף מיד ידיו בשמיכה וכיו"ב, ויברך מיד בתוך כדי דיבור לשמיעת הרעם.

האם נכון המנהג שלא לברך בשם ומלכות?

יש פוסקים שכתבו שכל הברכות הללו, על הברקים ועל הרעמים וכן על רעידת אדמה מברכים אותם בלי שם ומלכות, כן דעת הראב"ד (בהשגותיו על בעל המאור, ברי"ף מד ע"א), וכך סובר המאירי (ברכות נד ע"א), וכך פסקו להלכה בבן איש חי (פר' עקב אות טז) ובכף החיים (סי' רכז סק"א וסק"ט). אולם באמת הרי חז"ל (ברכות מ ע"ב) קבעו כלל: "כל ברכה שאין בה שם ומלכות - אינה ברכה", וכלל זה נפסק להלכה בטור ושלחן ערוך (סימן ריד), ולכן כתבו התוספות (ברכות דף נד ע"א) בשם רבינו שמעיה, שכל הברכות שנזכרו בפרק הרואה, ובכללם ברכת 'שכוחו וגבורתו מלא עולם', צריך לאומרם בשם ומלכות, ושכן כתב רבינו שמשון מקוצי על פי הירושלמי, ושכן היה נוהג רבינו יצחק בר שמואל לברך ברכה זו בשם ומלכות. וכן דעת רבינו נחשון גאון (בתשובה שהובאה באוצר הגאונים סימן שנב), וכן פסקו רבינו אבי העזרי - הראב"ה (סימן קמו), ורבי יהודה החסיד (תוספות לברכות שם), והרמב"ן (שם) ורבינו יונה (ברכות מג ע"א ד"ה אמרי), וכן פסק הרמב"ם (פ"י מהל' ברכות), וכן פסק הרא"ש (סי' א,

שאלה: בימים אלו שזכינו לגשמי ברכה ונדבה, השאלה נשאלת, כאשר רואים ברקים ומיד לאחר מכן שומעים רעמים, האם יש לברך שתי ברכות: 'עושה מעשה בראשית' וברכת 'שכוחו וגבורתו מלא עולם', או די בברכה אחת? והאין הדין כאשר שוב רואים ברקים ושומעים רעמים, האם יש לברך פעם נוספת או די בברכה אחת?

סמיכת הברכה לשמיעה ולראיה

תשובה: במשנה (ברכות פ"ט מ"ב): "על הזיקים ועל הזוועות, ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוחות, אומר: 'ברוך שכוחו וגבורתו מלא עולם'. על ההרים ועל הגבעות, ועל הימים ועל הנהרות, אומר: 'ברוך עושה מעשה בראשית'". ומשנה זו הובאה להלכה בדברי הראשונים, ברמב"ם (הל' ברכות פ"י ה"ד), בטור ובשלחן ערוך (סי' רכז ס"א). ובירושלמי (ברכות פ"ט ה"ב) אמרו: היה יושב בבית הכסא ושמע קול רעמים, אם יכול לצאת תוך כדי דיבור, יצא ויברך, ואם לאו, לא יברך. וכן הוא בטור ובשלחן ערוך (סי' רכז ס"ג). ומבואר, שאין מברכים ברכת הרעמים אלא בתוך כדי דבור לשמיעת הרעם, וכמו שכתבו הרמב"ן והריטב"א והר"ן (פסחים ז ע"ב), שאין ברכת השבח אלא בתוך כדי דבור של ראייה ושמיעה. והרי ברכות אלו הן ברכות השבח, ושייך לברכם רק בתוך כדי דיבור מראיית הברק או שמיעת הרעם, שהוא כדי אמירת "שלום עליך רבי", ואם עבר שיעור זה, יותר אינו יכול לברך. וימתין לברק או לרעם אחר. ואין חילוק בין אם לא בירך מחמת אונס, או מחמת שלא נתברר לו אם הם ברקים ורעמים.

האם 'תוך כדי דיבור' הוא לעיכובא?

מדברי הראשונים משמע שהוא לעיכובא, שלאחר כדי דבור אינו מברך. וכן כתב בספר המכתם (סוף מסכת פסחים) ומהר"ם חלאוה והמאירי (פסחים ז ע"ב), ארחות חיים (הלכות ברכות סימן נו), ושבלי הלקט (סימן קסו). והרבה אחרונים פסקו כן להלכה, בנייהם האליה רבה (סק"ו), מאמור מרדכי (סק"ה), מור וקציעה (סוף סי' רכז), פתח הדביר (סק"ג), משנה ברורה (סי' רכז ס"ק יב) וכף החיים (ס"ק טז ויז) ועוד אחרונים.

ובתשובותיו כלל ד סימן ג), וכתב שכל רבותינו כתבו ונהגו לברך ברכות אלו בשם ומלכות. וכן דעת הרשב"א (ברכות נד ע"א), והוכיח כן מברכת 'הגומל' לארבעה שצריכים להודות, כגון הולכי דרכים, ומי שהיה חולה ונתרפא וכיו"ב, שנוהגים כולם לברך בשם ומלכות, ולפיכך העיקר שצריך לברך ברכות הראיה בשם ומלכות. וכן כתב באורחות חיים (הלכות ברכות סימן סח), וכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן ריח) שכל ברכות אלו יש לאומרם בשם ומלכות.

בשו"ת דברי מרדכי (סימן ה') כתב שאין לחוש בזה לדעת הראב"ד שסובר שברכות הראיה בלי שם ומלכות, על פי הכלל ש'ספק ברכות - להקל', כיון שהראב"ד הוא יחידי בזה נגד כל הפוסקים הראשונים שסוברים שצריך לברך בשם ומלכות. ובאמת אין זה סברא יחידאה, שכן דעת המאירי שהסכים עם הראב"ד, ויש לנו שני פוסקים חשובים הסוברים כן, אפילו הכי אין לנו לחוש ולומר בזה ספק ברכות להקל, כי גם הראב"ד עצמו שכתב שמברכים בלי שם ומלכות, סיים בדבריו שהמברך ברכות אלו בשם ומלכות - לא הפסיד.

האם כולם בקיאים בשיעור 'תוך כדי דיבור'?

יש איזה מקומות שנהגו שלא מברכים ברכות אלו על ברקים ורעמים בשם ומלכות, כך הביאו בספר פתח הדביר (סי' רכז סק"ג) ובן איש חי וכף החיים שם. ובפתח הדביר ביאר מהו מקור מנהג זה, לפי שאין הכל בקיאים בשיעור זה של 'תוך כדי דיבור'. וגם, שכן לפי ההלכה אין לברך על הברקים ועל הרעמים אלא רק פעם אחת ביום, אלא אם כן נתפזרו העננים, ויש מחלוקת מה נקרא נתפזרו העבים, כמו שכתב במאמר מרדכי (סק"ג), ואין הכל בקיאים בגדר זה, לכן יש שנהגו שלא לברכם בשם ומלכות.

אך באמת חבל להפסיד לברך ברכות יקרות אלו בשם ומלכות, כי כל מי שקובע עתים לתורה יודע מהו שיעור 'תוך כדי דיבור', וכן כולם מכירים מהי ההגדרה של 'נתפזרו העננים', ואין לחוש שיבואו לברך מספר פעמים ביום על ברקים ורעמים, גם כשלא נתפזרו העננים, ואין להפסיד ברכות אלו משום כך. ולכן מה שיש נוהגים שלא לברך ברכות אלו בשם ומלכות, אין זה מנהג נכון, ומנהג זה לא נקבע על ידי החכמים, ונתפשט רק על ידי דלת העם, אבל המנהג הנכון הוא לברכן בשם ומלכות. וברוך ה' שמנהג זה השתנה בשנים האחרונות לטובה ומברכים בשם ומלכות.

ההלכות שנדפסו בספר בניגוד לדעת מחברו

בספר קיצור שלחן ערוך - להגאון רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל (סי' קיג ס"א, עמ' רסא) כתב שעל הברקים והרעמים מברך בלי שם ומלכות, והוא נמשך אחרי הכף החיים. אבל, כאמור, כל גדולי הפוסקים חולקים, וכן דעת מרן השו"ע, וכך הוא המנהג, וכפי שכתב בספר נתיבי עם - להגאון רבי עמרם אברביע זצ"ל, שהיה בקי במנהגים (סי' רכז) שהמנהג תמיד היה לברך בשם ומלכות. וכן כתב בספר ברית כהונה (מערכת ז' אות ה). ולכן אין צריך לחוש למה שכתב בקיצור שו"ע של הגר"ב טולידאנו.

לפני חמישים שנה, כאשר עלה הרב טולידאנו לארץ, הגיע לביתו של מרן זצ"ל והגיש לפניו את ספרו וביקשו הסכמה לספר, ואמר

אז למרן זצ"ל כי הוא נמשך הרבה אחרי הבן איש חי והכף החיים, אולם אחר כך כשהגיע לידו ספרי יביע אומר, למד ועיין בהם והשתכנע מדרכו, וביקש ממרן כי היות והספר כבר מוכן ולא היה בקי בכל הפרטים, שיקח את הספר ויעבור עליו ויתקן מה צריך לתקן, כמו למשל בהלכה זאת, שכתב לברך בלי שם ומלכות. וכמו כן מה שכתב שמי שלא אמר 'המלך המשפט' בעשרת ימי תשובה, אינו צריך לחזור, כדעת הבן איש חי, ועוד. והבטיח למרן שהוא יתקן. והניח את הספר אצל מרן.

לא עברו מספר חדשים עד שנפטר הרב טולידאנו לבית עולמו. ומרן לקח את כל הערותיו שכתב על הספר ומסרם לאחד מבני הרב טולידאנו, אלא שהוא שמע לכמה רבנים אשכנזים בבני-ברק, שאמרו לו שלא ידפיס את ההערות של מרן, אלא ידפיסו כמו שהוא, ואכן כך עשה, הדפיס את כל ההלכות כפי שכתב בתחילה, זאת למרות שהמחבר עצמו אמר למרן שהשתכנע שמרן צודק והוא שביקש ממרן לתקן הדברים, ומרן תיקן, ואף על פי כן הדפיסו בלי לתקן. ובכמה דברים מכשילים את הרבים, ומפסידים מצוות בשל כך, כמו הלכה זאת. ולכן אין לשמוע לספר זה מה שכתב כן, אלא כפי המנהג הפשוט, שמברכים בשם ומלכות.

טעם החילוק בנוסח הברכות

הט"ז (סימן רכז סק"א) כתב שהמנהג לומר על הברקים 'עושה מעשה בראשית', ועל הרעמים 'שכוחו וגבורתו מלא עולם', וכתב שאינו יודע טעם לחילוק זה, אולי כיון שהרעמים מראים כח וגבורה יותר מן הברקים. ובבאר היטב (סק"א) כתב שעל הברקים אומר 'עושה מעשה בראשית', כי לא שייך לומר 'שכוחו וגבורתו מלא עולם', לפי שאין הם נראים בכל העולם. ועל הרעמים, אם ירצה - אומר 'עושה מעשה בראשית', ואם ירצה - אומר 'שכוחו וגבורתו מלא עולם' (כדברי הרמב"ם פ"י הי"ד), לפי שהקול חזק מאד ונשמע במקום גדול בעולם.

מה מברכים על ברק ורעם הבאים כאחד?

ברקים ורעמים הבאים בזה אחר זה ויש הפרש ביניהם, דהיינו תחילה ברק ורק לאחר מכן רעם, נהגו העולם לברך על הברקים 'עושה מעשה בראשית', ואחרי מספר שניות כשבאים הרעמים, מברך 'שכוחו וגבורתו מלא עולם'. ואם ראה ברק ושמע רעם כאחד, מברך על שניהם, כתב המגן אברהם (סק"א) שמברך ברכה אחת: "ברוך עושה מעשה בראשית". ויש הנוהגים שכשרואים ברק ממתנינים עד שישמעו את הרעם, ואז מברכים 'שכוחו וגבורתו מלא עולם' וזה פוטר גם את הברק, אבל מי שמברך בשתי ברכות, באופן שביארנו, יש לו על מי לסמוך.

"בכל יום תן לו מעין ברכתיו"

יש לשים לב שאין לברך יותר מפעם אחת ביום, אלא אם כן נתפזרו העננים לגמרי וזרחה השמש ושוב נתקשרו העבים, אז יש לחזור ולברך על הברקים והרעמים. וכל שעבר הלילה, אפילו לא נתפזרו העננים כלל, חוזר ומברך על הרעמים.

